

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...” Firczák Gyula munkácsi püspök életrajzi adatai

MAROSI ISTVÁN

Az Ungvári Közlöny Firczák Gyula munkácsi püspök székfoglalása kapcsán (1892) az *egyházfejedelem* jelzővel illeti az újonnan beiktatott egyházi előljárót.¹ A egyházmegye egyik legkiemelkedőbb püspökének életútja és munkássága egyházi, politikai és társadalmi téren is jelenetős.

A Magyar Királyság északkeleti részén elhelyezkedő görögkatolikus egyházmegye a 19-20. század fordulóján vallási, nemzetiségi és társadalmi szempontból is különleges helyzetben volt. Két és fél évszázaddal az egyházi uniók, és bő egy évszázaddal a Munkácsi Egyházmegye felállítása után a magyarországi görögkatolikusok továbbra is jelentős nemzeti identitást meghatározó kérdésekkel, a terület pedig mélyszegénységgel, analfabetizmussal és gazdasági kiútkereséssel küzdött. Firczák személyében egy olyan püspöke lett az egyházmegyének, aki az egyházi, a politikai és a társadalmi kérdésekben is egyformán jártos, s nemzetileg elkötelezett volt; a térség felzárkóztatását és az emberek boldogulását pedig az egyház és az állam közös feladatának tekintette.

Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy az elsődleges források alapján mutassuk be „az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelmének” életútját, szellemiségét; az egyházmegye korabeli kihívásait és a megoldási kísérleteket. Munkánkban elsődlegesen a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár egyházmegyei gyűjteményére támaszkodunk, hogy minél alaposabb képet alkossunk a kiemelkedő egyházvezető és politikus személyéről és tevékenységéről. Élete és munkássága egyes részleteit az életrajzi adatokkal összefüggésben tárgyaljuk és mutatjuk be.

A Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Görögkatolikus Főiskolai Lelkészsége (Görögkör) szervezésében tartott 2012. november 22-i konferencia előadói is arra törekedtek tanulmányaikkal, hogy minél sokszínűbben mutassák be a kiemelkedő püspökegyéniség szellemiségét és munkásságát. Munkánkat az előadások után elkészült tanulmányok bevezetőjének szánjuk.

1 Firczák Gyula munkácsi püspök beiktatásához, in Ungvári Közlöny XIV (1892/18), 1–2.

1. Források

Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök munkássága kutatásához számunkra négy forráscsoport volt hozzáférhető: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyei Levéltár ide vonatkozó anyaga, az egyházmegyei körlevelek, a parlamenti almanachok és a jegyzőkönyvek, illetve a korabeli sajtóban megjelent írások. A források felhasználásával szeretnénk teljesebbé tenni azokat a rövid életrajzokat, amelyek Pirigyi István², Botlik József³ és A. B. Pekár⁴ munkáiban megtalálhatóak. A szerzők célja elsősorban átfogó görögkatolikus egyháztörténeti munkák megírása volt. A püspökök élettörténetének rövid leírása náluk többnyire kiegészítő információként, illetve vezérgondolatként szolgált. Az elsődleges források alapján megírt életrajzzal azonban az egyházvezetőről egy részletesebb képet kapunk. Azt is meg kell jegyeznünk azonban, hogy munkánk elkészítéséhez nem volt alkalmunk a Vatikáni Levéltár és a Bécsi Nunciatúra irataival dolgoznunk. Az ott található iratok valamelyest árnyalhatják, kibővíthetik még az itt közölt adatokat.

1.1. A Munkácsi Egyházmegyei Levéltár

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (DAZO) 151-es fondjában őrzik a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyagát, amely az 1949-ben elkobzott egyházmegyei archívumot tartalmazza.⁵ A levéltár Firczák Gyula élettörténetének összeállítása szempontjából elsődleges forrásnak tekinthető.

-
2. PIRIGYI, I.: *A magyarországi görögkatolikusok története, II.*, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1991, 67–70.
 3. BOTLIK, J.: *Hármas kereszt alatt, Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997, 114–162.
 4. ПЕКАР, А.: *Наруци історії церкви Закарпаття, I.*, Місіонер, Рим-Львів, 1997, 191.
 5. VÖ: MISZJUK, M. – KUTASSY, I.: *A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztályának magyar provenienciájú fondjai és leírási egységei 1918/19-ig és 1938–1944/45 között*, Budapest, 2014. 151-es fond: A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratai, 43. A 64-es fond: A Munkácsi (Csernekhegyi) bazilita kolostor iratai, 29. Anyakönyvek (keresztezési, házassági, halotti), a települések, azon belül a felekezetek ABC-rendjében.

Jelentősebb oktatási intézmények iratai:

336-os fond: Az Ungvári Görög-Katolikus kántor-tanítóképző iratai, 87., 813-as fond: Az Ungvári Görög-Katolikus Hittudományi Főiskola iratai, 162., 814-es fond: Az Ungvári Görög-Katolikus Tanítóképző internátusának iratai, 163., 1044-es fond: Az Ungvári Görög-Katolikus Leány Tanítóképző Líceum iratai, 183., 1048-as fond: Az Ungvári Görög-Katolikus Leány Tanítóképző Intézet iratai, 183., 1049-es fond: Az Ungvári Királyi Görög-Katolikus Fiútanítóképző Intézettel kapcsolatos felsőnépiskola, 184., 1406-os fond: Az Ungvári Görög-Katolikus Gyakorló Leányiskola iratai, 217. Továbbá néhány lelkészi hivatal és görögkatolikus népiskola iratai is megtalálhatóak külön-külön fondokban, illetve a körjegyzőségek iratai is jelölnek helyi egyházi ügyeket.

Többek között tartalmaz egy több iratból álló gyűjteményt, amely a püspökszentelésre való előkészület dokumentációja, illetve Firczák születésétől a püspökszentelésig terjedő időszakra vonatkozó pontos információkkal szolgál.⁶

Firczák Gyulától nem maradt ránk emlékirat, így életének püspöki időszakára vonatkozó leírása a levéltári gyűjteményben található levelezésből, az egyes ügymenetekből, az azokhoz kapcsolódó jegyzetekből és a rendelkezésekből alkotható meg. Világos képet alakíthatunk ki munkásságának legfontosabb területeiről az általa képviselt és szorgalmazott karitatív, népnevelő és lelkipásztori feladatok megoldására tett kísérleteiről. De megtalálhatóak és igazolhatóak azok a kitüntetések is, melyeket egyházi és állami elismerésként kapott.

A teljesség kedvéért azt is meg kell jegyeznünk, hogy az egyházmegyei anyagban található káptalani jegyzőkönyvek továbbra sem kutathatóak.

1.2. Egyházmegyei körlevelek

Firczák életrajzkutatásának másik jelentős forrása az egyházmegyei körlevelek gyűjteménye. Ezek nagyrészt a Bendász-hagyatékban⁷ találhatóak, a körlevélgyűjtemény további darabjai pedig a levéltári gyűjtemény 151-es fondjában lelhetőek fel. A két gyűjteményben található körlevelek együttesen egymást kiegészítve tekinthetőek teljes gyűjteménynek.

Ez a forráscsoport a hivatalos közlésen túl több személyes hangvételő jegyzetet, az egyes egyházi és állami rendelkezésekről, eseményekről, évfor-

6 DAZO fond 151. opisz 11. nr 1913.: Az iratanyagban nem jelölik, hogy melyik hivatal kérte be a dokumentumokat. Két szempont utal arra, hogy a püspök prekanonizációját előkészítő római hivatal számára készítették össze az anyagot. Az egyik: a királyi kinevezés 1891. május 26-án történt, az iratok pedig az ezt követő időszakban dátumozódtak. A másik: az igazolások vagy latinul íródtak, vagy latinra fordították őket.

1. o.: A vallás és közoktatásügyi miniszter bejelentése 1891. július 3-án, 29304. számmal, miszerint Firczák Gyulát a király 1891. május 26-án munkácsi püspöknek nevezte ki.

3. o.: Gebé Viktor káptalani helynök körlevele 1891. július 15-i keltezéssel, VI-os sorszámmal az új püspök kinevezéséről.

6. o.: 1891. július 26-án kelt latin nyelvű irat Firczák addig viselt egyházi hivatalairól. 1876-tól a munkácsi székesegyház tényleges kanonokja, 1886-tól az Ungvári Szeminárium rektora, 1886-tól nagyprépost.

7-8. o. Keresztelési és bérmlási igazolás magyar és latin nyelven.

9-10. o. Adóhivatali levelezés az egyházi javadalmakról.

11. o. Benyújtott iratok listája, melynek ötödik pontja a Felesége haláláról szól anyakönyvi kivonat (1860. jún.). Maga az irat hiányzik a gyűjteményből.

14. o. Igazolás a teológia végzettségéről.

DAZO fond 151. opisz 11. nr 1914.: A egyházi javadalmak átadásának jegyzőkönyve.

DAZO fond 151. opisz 11. nr 1949.: kilenc irat, amely „A Firczák Gyula, munkácsi püspök úr Ő Méltósága által 1891. évi december hóban Rómából nyert speciális jurisdíciókat tartalmazó brevék”-et tartalmazza.

7 Bendász István, görögkatolikus kanonok, egyháztörténész. Az általa gyűjtött iratok fia, Dániel tulajdonában van.

dulókról szóló önálló gondolatot, világnézeti és nemzeti identitást bemutató eszmefuttatást tartalmaz. Miután a püspök emlékiratainak létezéséről nincs tudomásunk, a káptalani jegyzőkönyvek pedig még nem állnak rendelkezésünkre, ezek a levelek mutatják meg leginkább a püspök gondolkodásmódját.

1.3. Az országgyűlési almanachok és dokumentumok

Firczák Gyula politikai tevékenységének bemutatására az országgyűlési almanachok és dokumentumok gyűjteménye szolgál forrásként.⁸ Az almanachok tartalmazzák a törvényhozás különböző szintű tagjaira vonatkozó életrajzi adatokat. Eszerint a magyar országgyűlésben Firczák Gyula 1891-ig választott képviselő (a Szabadelvű Párt tagja), mint az oktatási bizottság elnöke, 1891-től pedig haláláig a főrendiház tagjaként tevékenykedett. Az országgyűlési dokumentumok pedig tartalmazzák az elmondott beszédeit, s a parlamenti ülések alkalmával elhangzott diskurzusokat és hozzászólásokat.

1.4. Korabeli sajtó

A korabeli sajtó a kinevezése (1891) és beiktatása (1892) alakalmával elemzi részletesebben addigi munkásságát. „A mi emberünknek” (Ung) és „akit mindnyájan vártunk” (Kelet) kifejezések köré lehet csoportosítani a sajtóban megjelent, róla szóló cikkeket. Munkásságáról mind az egyház, mind pedig a világi sajtó az egyes tevékenységi területekhez kapcsolódóan is közöl ismereteket. A magyar liturgikus nyelv kérdése, a magyar egyházmegye felállítása, a millenniumi megemlékezések, a hegyvidéki (ruszin) akció, az amerikai kivándorlás, a naptáregyesítés ügye, a skizmaper is komoly visszhangot kap a kor egyik legjelentősebb kommunikációs felületén, a sajtóban. Annak ellenére, hogy a sajtóorgánumok többnyire a világnézetüknek megfelelő elemzik az eseményeket, fontos kordokumentumok a püspök és munkásságának megítélése szempontjából. A korabeli legjelentősebb országos és helyi sajtótermékek a DAZO archívumában is viszonylag teljes példányszámban megtalálható.

2. Életrajzi adatai és tevékenysége

Firczák Gyula munkácsi püspök életrajzának bemutatásakor elsősorban a biográfiai adatok közlésére törekszünk. Azonban tisztában vagyunk azzal is, hogy ezek nem választhatóak külön a személyiségétől, a tevékenységétől és a meggyőződésétől. Annál is inkább, mivel személyében a Munkácsi Egyház-

8 Ezek digitalizált formában is megtalálhatóak:
www.ogyk.hu: A Országgyűlési Könyvtár honlapja
www.mpgy.ogyk.hu: Országgyűlési dokumentumok, naplók és irományok, 1961-1990
www.ogyk.hu/regi_honlap/e-konyvt/mpgy/alm/almanach.html: Itt találhatóak a törvényhozás különböző szintjeihez tartozó tagok életrajzai.

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...”

megye olyan főpásztort kapott, akinek püspöki és személyes társadalmi szerepvállalása szorosan egybekapcsolódott. Életrajza kifejezi a munkácsi püspökök elhivatottságát, hogy az egyházmegye papjainak és híveinek lelki-szellemi élete és a társadalmi törekvések találkozzanak.

2.1. Születési adatok és tanulmányai

Firczák Gyula munkácsi püspök 1836. augusztus 22-én született Horlyón (Hudljova, Kárpátalja, Ukrajna), ahol édesapja görögkatolikus pap volt. A levéltári akták között a püspökszentelés alkalmával gyűjtött iratanyagban szerepel a keresztelési igazolása,⁹ amely pontosítja születési dátumát.¹⁰

A 35. sorszámmal 1891. július 29-én Horlyón, Stéfán János lelkész által kiállított, s az egyházközség pecsétjével hitelesített anyakönyvi kivonatból kiderül, hogy 1836. augusztus 22-én született Firczák. Szeptember 1-jén kereszttették meg és részesítették a bérálás szentségében.

Szülei Firczák Bazil helyi görögkatolikus áldozópap és Hadzsega Terézia voltak. A szentség-kiszolgáltatást Kecskovszkij Mihály daróczi parókus (Ung megye) és szerednyei kerületi esperes (Ung megye) végezte.

Keresztszülei Holosnyai András teológiai tanár¹¹ és Doleszaj Veronika, Fundanius János szerednyei lelkész hitvese voltak.

Az elemi iskolát Munkácson végezte, majd a gimnázium első hat osztályát Ungváron járta. A továbbiakban egy-egy évet Szatmáron, illetve Kassán végzett a gimnázium utolsó két osztálya közül.¹²

9 Vö.: DAZO fond 151. opisz 11. nr 1913, 7. - A keresztelési anyakönyvi kivonat magyar nyelvű másolatát 1891. július 29-én adták ki. A nyolcadik oldalon ugyanezen irat latin fordítása szerepel.

10 A korabeli híradásokban a Vasárnapi Ujság közölt életrajzi adatokat, ahol egy elírás alapján augusztus 26-ot jelölték születési dátumaként. (Firczák Gyula, munkácsi görög szertartású katolikus püspök, in Vasárnapi Ujság XXXIX (1892/18), 305.) Azok a szerzők, akik ezt a cikket vették alapul az életrajzíráshoz, hibás adatot közöltek. — PIRIGYI, i.m. 67., BOTLIK, i.m. 114., Magyar Katolikus Lexikon > F > Firczák (a kutatás ideje: 2010. február 27).

Az elsődleges forrásokat használók – PEKÁR (Пекар, i.m. 191.) és BENDÁSZ (BENDÁSZ, I.: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*, KMKSZ, Ungvár 1999, 196.) – pontos időpontot írnak.

11 A magyar szövegben „NTdó Tudós Holosnyai András Ungvári Püspöki Lyc. Tanár” szerepel, a latinban „A. R. D. Andreas Holosnyai Professor Lycei theol. Ungvariensis.”

12 http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al887_92/206.htm — (kutatás ideje: 2014. 12. 28.) Vö.: BOTLIK, i.m. 114.

Popovics Bazil püspök, a család közeli rokona¹³ 1855-ben Bécsbe küldte teológiát tanulni: a Szent Borbála Szeminárium növendéke lett. A teológiai képzést 1860-ban fejezte be Bécsben, ahol doktorátust szerzett.¹⁴

2.2. *Aldozópapi és képviselői időszak*

1861. szeptember 26-án szentelték pappá, miután házasságot kötött Gerevics Emíliával, aki 15 hónap múlva elhalálozott (1862-ben¹⁵). Házasságukból nem született gyermek, így ettől kezdve mint özvegy pap teljes egészében az egyházi és politikai életben tevékenykedett.

Munkásságának fontos része az az időszak, melyet a Papnevelő Intézetben töltött el, ahová 1861-ben tanárnak, 1876-ban rektornak nevezték ki.¹⁶ Ezekben az években körvonalazódtak munkásságának jelentős területei, melyekre később, püspöki működése idején is a legnagyobb hangsúlyokat helyezte.

Firczák papnevelői tevékenységéhez tartozik a *Magyar Egyházirodalmi Iskola*¹⁷ és a *Zenekör* megszervezése, illetve a közegészségügy és a kertészet számára egy külön tanszék felállítása. A papképzés és az oktatás terén való elkötelezettsége lényegében papi életének is vezérfonala lett. A püspöki kinevezés apropóján megjelent újságcikk is ezt az elhivatottságot és nevelői tudatosságot emeli ki, mely által olyan papi személyiségek nevelését szorgalmazta, akik gya-

13 Botlik Firczák Gyula édesanyja unokatestvéréként jelöli meg Popovics Bazil püspököt. (Vö. BOTLIK, i.m. 114.). Pirigyí azonban nagybátyjaként közli. Ez utóbbi nem valószínű, mert Popovics Bazil nem lehetett testvére Firczák Gyula anyjának, hiszen annak lánykori neve Hadzsega Terézia volt.

14 Vö.: DAZO fond 151. opisz 11. nr 1913, 14. DAZO fond 151. op 2. nr. 1336, 6. <http://lexikon.katolikus.hu/F/Firczák.html> (a kutatás ideje: 2019. február 27.)

15 DAZO fond 151. opisz 11. nr 1913, 11.: „Felesége haláláról szóló anyakönyvi kivonat (1860. jún.)” - maga az irat hiányzik a gyűjteményből.

16 A püspöki kinevezését közlő Kelet hetilap egyik méltató cikke a szeminárium vezetésére való megbízását 1876-ra teszi. (Vö. Firczák Gyula, mint papnevelői igazgató, in Kelet IV. (1891/28), 2.) Pekár, a Magyar Katolikus Lexikon és A képviselőházi életrajza (Vö. STURM, A. (szerk.), *Új országgyűlési almanach 1887–1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól*, Budapest 1888, 206.) is ezt az 1876-os évet jelöli meg a rektorsága kezdetének, ugyanúgy, mint a levéltárban megtalált igazolás a viselt hivatalairól (Vö. F. 151, op. 11, od. zb. 1913, lap 14.). A Pirigyí által közölt 1875-ös időpont helytelen, kutatásai során valószínűleg csak a Vasárnapi Ujság folyóiratot használhatta, ahol szintén helytelenül szerepelt ez az adat.

17 Magyar Egyházirodalmi Iskola: (MEI) 1850-től a budapesti Központi Papnevelő Intézet önképzőköre. A XVIII. század végén a kispapság érdeklődni kezdett a nemzeti nyelvű irodalom iránt, és kereste a kapcsolatot a kor íróival, költőivel, közöttük Kazinczy Ferencsel. (<http://lexikon.katolikus.hu/M/MagyarEgyházirodalmiIskola.html>, k.i.: 2018. 12. 30.) Később az ország többi papnevelő intézetében is megszervezték az önképzőkört.

korlatiasságuk mellett a magas szintű műveltség birtokában is voltak, amely Firczák szerinte megtartó erő a szellemileg elmaradott hegyvidéki területeken.¹⁸

Firczákot 1879-ben becsületvölgyi apáttá neveték ki.¹⁹

A király 1882-ben nevezte ki kanonoknak Firczákot,²⁰ 1886-ban pedig nagypréposttá nevezték ki, mely feladatkörét a püspöki kinevezéséig látta el. Ez utóbbi feladatát megtartotta országgyűlési képviselőse idején is, de egyéb tisztségeiről lemondott politikai tevékenységének időszakában.²¹

1887–1891 között országgyűlési képviselőként tevékenykedett a Szabadelvű Párt színeiben.²² Politikusi befolyását elsősorban az oktatási-, nevelési-, szociális- és gazdasági gondok megoldására irányította. Emellett a ruszin nemzetiségűek felzárkóztatása érdekében is többször szót emelt, valamint igyekezett visszafogni a ruszinok elleni szélsőséges kirohanásokat. A képviselőházban az oktatási bizottság elnöke volt püspöki kinevezéséig, utána pedig a Főrendiház tagja lett.²³ Innentől kezdve az észak-keleti megyék (Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros) nyomorúsága és a nemzetiségi kérdés enyhítése érdekében hajlandóságot mutatott az ellenzéki Katolikus Néppárt képviselőivel való együttműködésre is.²⁴ Bár egyértelmű volt a király és a kormányzó párt iránti lojalitása, állami kitüntetését (Lipót-rend) első körben elhalasztották. Püspöki időszakának jellemző magatartása volt azonban, hogy a képviselőválasztáso-

18 *Firczák Gyula, mint papnöveldéi igazgató*, in Kelet 4 (1891/28), 2.)

Botlik (Vö. BOTLIK, i.m. 114.) és Pirigy (PIRIGYI, i.m. 67.) munkáiban egyformán szerepelnek, és a sajtóban is megjegyzik a püspöki kinevezése kapcsán. Firczák az 1899 nagybőjti körlevelében kifejti véleményét az egyesületi és társulati életről. Őt egyetlen emel ki, amelyek már kezdenek szerveződni az egyházmegyében és szellemi hasznot jelentenek a hívek számára: az Oltáregylet, a Rózsafüzér Imatársulat, a Mértékletességi Egylet (az egyesület az iszákosság elleni küzdelmet segítette), Hitelszövetkezet, Olvasó Kör. A püspök elméleti indoklásában kifejti, hogy az imatársulatok „*fejlesztik ... a társulási hajlamot, az erőegyesülést, az összetartást és a tömörülést...*”. Fegyelmek a híveket, nevelik őket a jóban és igazban, fejlesztik őket a keresztény értékekben, ápolják a valláserkölcsei életet és külső megnyilvánulásai is vannak. „*A modern romboló ár, a szabadgondolkodás és a socialismus ellen is védő bástyáink, mentő eszközeink lehetnek.*” Az 1897-es egyházmegyei értekezletre hivatkozva gyakorlati rendelkezéseket is eszközöl. Az ajánlott egyesületekről leírja azok célját, a szervezeti szabályzatát, a megszólítható csoportokat, és az általuk elvégezhető karitatív tevékenységét. (Körlevél 1899(V)172)

19 Vö. BOTLIK, i.m. 118kk.

20 DAZO fond 151. opisz 14. nr 78. — A kanonoki kinevezés okmánya.

21 Vö. BOTLIK, i.m.118kk.

22 Politikai pályájának volt egy korábbi szakasza is, amikor kortesként szerepel Sztripszky Mihály görög katolikus pap mellett, aki 1865-ben volt képviselőjelölt, de nem jártak nagy sikerrel. — Vö. BOTLIK, i.m. 114.

23 Beszédei megtalálhatóak: *Országgyűlési dokumentumok, Naplók és Irományok, 1861–1990*, in.: <http://mpgy.ogyk.hu/> (kutatás ideje: 2014. 12. 29.)

24 A 1896-ban megalakult Katolikus Néppárt a szociális és a nemzetiségi területeken olyan célokat tűzött ki, amelyek szorosan kapcsolódtak a püspök céljaihoz.

kon azon képviselőjelölteket támogatta, akik az általa fontosnak ítélt problémák megoldására törekedtek.²⁵

2.3. Püspöki tevékenységének időszaka

I. Ferenc József magyar király 1891. május 26-án nevezte ki a Munkácsi Egyházmegye püspökévé. Gebé Viktor káptalani helynök jelentette be gróf Csáky Albin miniszter 29504. számú levelének tartalmát, mely Firczák Gyula püspöki kinevezését tartalmazta.²⁶ A kinevezés sajtóvisszhangjából, s később a beiktatáshoz kapcsolódó levelezésekből érzékelhető, hogy diszpozíciója a lehető legszélesebb körű társadalmi és egyházi elégedettséget váltotta ki. Van olyan újság, amely egyenesen a „mi emberünk”-nek nevezte.²⁷

Firczák folyó év szeptember 8-án Bécsben letette a hűségesküt,²⁸ és december 17-én XII. Leó pápa prekanonizálta.

A nagypréposti feladatokat 1891. október 21-ig látta el, amikor átadta a konzisztórium vezetését, a pecsétet és a nagypréposti jelvényeket is.²⁹

A püspöki szolgálat gyakorlását lehetővé tevő joghatóságokat pedig 1891. december 18-i hatállyal kapta meg az Apostoli Szentszék hivatalaitól.³⁰

25 Vö. MAROSI, I.: *A munkácsi görög katolikus egyház...*, 68–93. BOTLIK, i.m. 118kk.

26 Vö. DAZO fond 151. opisz 25. nr. 1571. „Az örvendetes királyi legfelsőbb kézirat így hangzik: *Vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterem kezdeményezésére Firczák Gyula munkácsi gör. szert. kat. székeskáptalani nagyprépostot becsületvölgyi címzetes apátot és szentszéki ülnököt, munkácsi gör. szert. kat. püspökké kinevezem. Kelt Bécsben, 1891. május hó 26-án. Csáky Albin s.k. Ferencz József sk.*” A szó szerinti kinevezési szöveget a Kelet IV (1891/28) hozza a második oldalon. DAZO fond 151. opisz 11. nr. 1913. A kinevezés dokumentációjának iratanyaga.

27 *Firczák Gyula munkácsi püspök beiktatásához*, in Ungvári Közlöny XIV (1892/18), 1-2.

28 Vö. Kelet IV (1891/37), 3. száma közli a hírt cím, szerző megjelölése nélkül.

29 DAZO fond 151. opisz 11. nr. 1848, 11.

30 DAZO fond 151. opisz 11. nr. 1914, 58.: Itt találhatóak a brevék főcímei, az egyes rendelkezések dátuma, s rövid, tartalomszerű fordítások is. A levéltárban található anyag szerint Firczák engedélyt kap (I.) missziók tartására, (II.) kiváltságos oltár kijelölésére és (V.) a caputium szentmise alatti viselésére. Továbbá (III.) az általa végzett halotti misékhez kötött, (IV.) az általa megáldott keresztek, érmek, rózsafüzérek és szentek szobraihoz engedélyezett, (VI.) az első egyházmegyei zsinat által engedélyezett, (VII.) az általa a székesegyházban és az egyházmegye főbb helyein végzett szentmiséken engedélyezett teljes, (VIII.) s a székesegyházban tartandó általános áldozás alkalmából adandó teljes, (IX.) s az általa végzendő egyházi látogatások alkalmával engedélyezett teljes indulgentiákra (bűnbocsánatra). Engedélyt nyert (X.) a betegeknek in articulo mortis pápai áldás adására teljes búcsúval, (XI.) évente kétszer pápai áldás adására teljes búcsúval, (XII.) a naphoz, templomhoz és bizonyos oltárhoz kötött szentmisék áthelyezésére, (XIII.) 12 zsinati bíró Iudices Synodalis kiküldésére, (XIV.) 12 zsinati vizsgáló Eximinitore loco Synodaliium kiküldésére, (XV.) az alapított szentmisék számának leszállítására. DAZO fond 151. opisz 11. nr. 1849.: Ebben a dokumentumban találhatóak az eredeti brevék is.

Püspöki kinevezése után Firczák visszaadta képviselőházi megbízását, és mint katolikus főpap hivatalból a Főrendi ház tagjává vált.³¹ Ott több bizottságban részt vett, de mérsékelt tevékenységet mutatott. Inkább az egyházmegyét, a régiót és a görögkatolikus egyházat érintő kérdésekben aktivizálta magát. (Bár körlevelei szellemiségében érzékelhető, hogy tájékozott a világ-egyházi, a világpolitikai, az országos és a birodalmi történések tekintetében is, melyekre időnként reflektált is.)

Firczák Gyulát 1892. április 10-én virágvasárnap szentelte püspökké Vályi János eperjesi ordinárius Meszlényi Gyula szatmári és Pável Mihály nagyváradi püspök segédletével.³² 1892. május 1-jén pedig beiktatták az Ungvári Székesegyházban.

A püspöki beiktatásnak komoly érdeklődése és sajtóvisszhangja volt, és egy valószínű társadalmi esemény kerekedett belőle, ami jelzi a munkácsi püspök hivatalának az adott korban és térségben kiemelkedő jelentőségét. Mind a világi, mind pedig az egyházi sajtó címlapon közölte az eseményt,³³ a levéltári anyag pedig az esemény előkészületének a tanúja. A beiktatás alkalmával összegyűlt üdvözlő levél és táviratgyűjtemény a püspök személyéhez fűződő társadalmi és egyházi várakozás reprezentációja. Több üdvözlő levelet is ka-

31 A parlamentben 1891. július 8-án jelentették be a püspöki kinevezést. (Vö. Főrendiházi Napló, in http://www3.arcanum.hu/onapmuta/a0090302.htm?v=onapmuta&a=pdfdata&id=KN-1887_25&pg=335&l=hun). A belügyminisztert 1891. augusztus 3-án (Főrendiházi irományok XI. kötet, 676., 275.), a vallás- és közoktatásügyi minisztert 1891. július 3-án (Főrendiházi irományok XI. kötet, 618–682., 676., 275.) értesítették. A főrendek jegyzékébe való felvétel igazolását 1891. október 15-én állították ki (Főrendiházi irományok XII. kötet, 683–720., 696, 125.). Az 1892. évtől szerepelt a neve az országgyűlés főrendiházi névjegyzékében a „II. A latin- és görög-szertartású róm. kat. egyháznagyok.” listában „munkácsi gör. kat. püspök” titullussal egészen a haláláig. A főrendiház névsorából 1912. június 13-án törölték.

32 Vö.: *Firczák Gyula, munkácsi görög szertartású katolikus püspök*, in.: Vasárnapi újság, XXXIX. évf. 18. szám, 1892, 1.

33 *Emeljük fel szívünket! Adjunk hálát az Urnak! Nagy örömet hirdetünk!*, in.: Kelet IV (1891/28), 1. Kelet IV (1891/28), 1-2., Kelet IV (1891/29), 1-2., Kelet IV (1891/30), 1-2. Firczák Gyula munkácsi püspök beiktatásához, in Ungvári Közlöny XIV (1892/18), 1–2.

DAZO fond 151. opisz 11. nr. 2181. — Az egész mappa (103 írat) ezeket az üdvözleteket és az azokra írt válaszokat tartalmazza.

DAZO fond 151. opisz 11. nr. 2182, 35.

DAZO fond 151. opisz 11. nr. 1846, 2. — A püspök levélváltása a Káptalannal, melyben köszöntik őt, s aki pedig kifejti, hogy érzi a szeretetüket és kéri az áldást a Káptalanra, klérusra, néptanítókra és népünkre.

DAZO fond 151. opisz 11. nr.1846, 4. — A Vikáriusnak megköszöni a kinevezést és kéri a nép felemeléséhez a segítséget.

DAZO fond 151. opisz 11. nr.1584. 5. — Körlevél a papságnak a beiktatásról 1892. április 27-i dátummal;

Ugyanott a 6. oldalon: Az április 30-i ünnepélyes ungvári bevonulásának és a május 1-jei beiktatásnak protokollja.

pott, amelyben az udvariasságokon túl egyesek már ekkor megfogalmazták igényeiket. Nagy részükre az esemény után a püspök személyesen válaszolt. A egyházi és politikai életben viselt eddigi szellemiségével kezdte meg püspöki munkáját.

Firczák püspöki tevékenységének egyik kiemelkedő eseménye volt az 1896-os millenniumi ünnepségek szervezésében vállalt szerepe. A budapesti kiállítás rendezésében a történelmi főcsoport tagja volt.³⁴ A kárpátaljai millenniumi megemlékezéseknek pedig az egyik reprezentatív személyisége. Az ungvári várban ő celebrálta a Szent Liturgiát, a munkácsi ünnepségnek pedig a vezérszónoka volt.

A kárpátaljai ünnepségeket arra is felhasználta, hogy az ország vezetőinek képviselőiben jelenlévőknek bemutassa a hegyvidéki nép nyomorát. Ő is, illetve az egyházmegye nevében felszólaló papok hangsúlyozták a ruszin nép lojalitását és vágyakozást az államalkotó nemzettel való testvéri együttélésre.³⁵ Ez pedig megteremtette az alapjait a következő időszak felzárkóztató tevékenységének elindításához.

1896-ban szóba került, hogy az uralkodó a Lipót-renddel tünteti ki. Azonban ezt elhalasztották, ugyanis kapcsolatba kerül a Katolikus Néppárttal,³⁶ melynek célkitűzése volt az egyház szociális tanításának és érdekeinek az érvényesítése. Ez a gondolat pedig az északkelet-magyarországi régióban egybeesett Firczák Gyula törekvéseivel, mely a későbbiekben (1897-től) a Hegyvidéki (Ruszin) akcióban öltött testet.

1897-ben vette kezdetét a Hegyvidéki (Ruszin) akció, melynek elindítása és szellemi-lelki támogatása Firczák személyéhez kötődik. A gazdasági felzárkóztató akciónak jelentős irodalma van, s mind politikai, mind pedig szociális szempontból jelentős volt. A munkácsi püspök a millenniumi események kapcsán hívta fel a figyelmet a hegyvidéki nép nyomorára, elmaradottságára és az igen magas analfabetizmusra.

34 DAZO fond 151. opisz 11. nr 2621. — Az egész mappa az ünnepségre való előkészület levelezését tartalmazza.

35 A Vasárnapi Ujság 1896. 4. évfolyamának 30-31. száma részletes leírást közöl a munkácsi várban, a Vereckei-szorosban és a Vereckei-hágón tartott ünnepségekről. Az újság a tudósítással egy időben a helyszínen készített fényképeket és az elhangzott beszédeket is közli.

36 Katolikus Néppárt, Országgyűlési Néppárt, Néppárt — Budapesten, 1894. november 14-e és 1918. február 3-a között az egyház szociális tanítását és érdekeit Magyarországon elsőként képviselő párt volt. A Rerum Novarum enciklika szellemében, Prohászka Ottokár kezdeményezésére alapította meg gróf Zichy Nándor és gróf Esterházy Miklós Móric. Vezető arisztokraták, egyházi személyek, értelmiségiek voltak a tagjai. Szavazótáborába a városi polgárság, a jómódú parasztság és katolikus nemzetiségiek (főként szlovákok) tartoztak. Az országgyűlési választásokon 1896-ban 17, 1901-ben 25, 1905-ben 25, 1906-ban 33, 1910-ben 13 mandátumot szereztek, ahol ellenzéki pártként voltak jelen.

Firczák a nyomorból való kiút feltételének a gazdasági felzárkóztató program mellett az oktatást és a felvilágosítást tekintette. A püspök 14 országgyűlési képviselővel karöltve kidolgozott egy olyan programot, amely segíti a felemelkedést. Az *Emlékirat az északkeleti Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában* című dokumentumot a miniszterelnökön kívül a vallás- és közoktatásügyi-, a kereskedelmi-, a belügyi-, a földművelésügyi- és a pénzügyminiszternek küldték el. A Földművelésügyi Minisztérium által összehangolt program elindításánál és megvalósításánál is tevékenykedett. Papjaitól is aktív együttműködést várt, akik a létrejövő szövetkezetek nagy részénél elnöki tisztséget láttak el.³⁷

1905-ben kezdődött el egy nagyszabású liturgiafordítási program, melynek elsődleges célja a bizánci liturgia magyar nyelvre való átültetése volt. Azonban a püspök elérte, hogy a magyar fordítások elkészítésével egy időben revideálják az ószláv szövegeket is.

A fordítóbizottságban a Munkácsi-, az Eperjesi- és a Körösi Egyházmegye teológusai vettek részt.³⁸ Firczák jelentős tevékenységet fejtett ki a kinevezésétől kezdődve annak érdekében, hogy a magyar liturgikus fordítások megjelenhessenek. Az ószláv liturgikus fordítások fontosságára pedig a XX. század elején megjelenő pánszláv agitáció és skizmamozgalom is meggyőző erővel hatott.³⁹

A munka legjelentősebb része 1905 és 1913 között zajlott, s első lépése Firczák 1904. július 6-i, 4558/1904-es iktatószámú levele, melyet a vallás- és

37 1897(VIII)/3633, 1899(V)/172, 1899(XVI)/8518, 1900(...)/4793, 1901(V)/2611, 1902(VIII)/6416, 1902(IX)/7453, 1903(III)/2636, 1904(II)/1898), 1907(IV)/rendeletszám nélküli körlevelek.

BRAUN, L.: *Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között*, PoliPrint, Ungvár, 2011.

BRAUN, L.: *Az amerikai kivándorlás és Firczák Gyula szerepvállalása a Hegyvidéki akcióban* — az előadás elhangzott a Firczák Gyula munkácsi püspök elhunytának 100. évfordulójára rendezett emlékkonferencián Beregszászban, 2012. november 22-én. Az előadás tanulmány formában megjelent az Acta Academica Beregsasiensisben is. — Acta Academica Beregsasiensis 2013(12. évf.)/2, 21-30.

MAYER, M.: *Kárpátukrán (Ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*, Akadémiai kiadó, Budapest 1977, 99–110.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán Egán Ede és a Felvidéki akció címmel tartottak tudományos konferenciát Beregszászban 2001-ben a témában.

38 DAZO fond 151. opisz 2. nr 946. (összesen 129 lap)

DAZO fond 151. opisz 3. nr 27 (összesen 28 lap)

DAZO fond 151. opisz 2. nr 23 (összesen 103 lap)

DAZO fond 151. opisz 3. nr 1560 (összesen 149 lap)

DAZO fond 151. opisz 3. nr 1175 (összesen 40 lap)

DAZO fond 151. opisz 3. nr 1183 (összesen 9 lap)

39 MAROSI, i.m. 103kk. A munka leghatékonyabb része 1903 és 1913 között zajlik, s talán leginkább „Az ószláv liturgikus könyvek kiadásának és magyar nyelvre való fordításának a kérdése” (Szemán István) összefoglaló címmel lehetne aposztrofálni.

közoktatásügyi miniszternek írt. Indoklásában kitér, hogy a liturgikus könyvek kiadása elsősorban a magyar hívek ügyét szolgálja, mert nincs egységes éneklés. Minden templomban másként énekelnek, ami sajátos disszonanciát eredményez, a közös ünneplést (pl. búcsúkat) pedig teljesen méltatlanná teszi. Másrészt meg kell óvni a ruszin híveket, hogy idegenből behozott könyveket használjanak, ami sok problémát eredményezett eddig is.⁴⁰ Ezért elhatározta, hogy magyar és ószláv (vetero slavico) nyelvű könyvek egy részét nyomda alá rendelteti, amelyet az egyházmegye a legnagyobb örömmel fogadott. A magyar és ószláv szertartási könyvek témaköréhez tartozik a Boksay János és Malinics József által gondozott egyházi közénekek kiadása is, amely egységesítette az éneklést.⁴¹ A püspök halála után ugyan a munka lendületét veszítette, a magyar nyelvű előkészített munkák közül több is megjelent a következő évtizedekben.⁴²

Firczák püspöksége idején két egyházmegyei értekezlet zajlott le a Munkácsi Egyházmegyében, melyek a mai fogalmaink szerint az egyházmegyei zsinatoknak felelnek meg. Ezek elsősorban az egyházmegye belső életével és a klérus problémáival foglalkoztak, s nem a Firczák általa kiemelten kezelt szociális-, nemzeti- és társadalmi eszmék megoldására irányultak. Lelkipásztori

40 A liturgikus könyvek kiadásának témája azonban kétségtelenül a legkülönlegesebb problémává nőtte ki magát a XX. század első évtizedére. (Az egyházmegyei levéltár beregszászi gyűjteményében a fordításokon kívül is jelentős liturgikus jellegű iratanyag található. (DAZO fond 151. opisz. 2., nr. 944, 1–2., DAZO fond 151. opisz 2. nr. 1354., DAZO fond 151. opisz 25. Nr. 1796., DAZO fond 151. opisz 2. nr. 1408.) Már a görögkatolikus püspökök Bécsi Szinódusa is 1773. március 1. és május 6. között is (vö. PIRIGYI, i.m. 7–13.) leginkább ezzel a problémával küzdött. A XIX. század közepétől, a nemzeti ébredés hatására újra előkerülő kérdés a magyar liturgikus nyelvért folytatott harcban öltött formát az egyházmegye alföldi területein.

Azonban a szláv területeken is problémát jelentett a liturgikus könyvek hiánya, mert a Galiciából behozott szertartási könyvek nem feleltek meg a ruszin híveknek, ugyanis nyelvjárási és értelmezési szempontból is problémát jelentettek a Magyar Királyságon belül. Az Osztrák-Magyar Monarchia részét képezte Galícia is, ahol az uralkodóra vonatkoztatott „cár” kifejezés nem állt távol etimológiailag a „császár” fogalmától. A magyar nyelvben használt „király” közjogi fogalom azonban jelentéstartalmában is különbözött ettől. A skizmamozgalom például előszeretettel használta a „felszabadító cár” kifejezést, amelyre Firczák is felhívta a figyelmet. (vö.: DAZO fond 151. opisz 2. nr. 946, 12.)

41 BOKSAY, J. – MALINICS, J.: *Egyházi közénekek*, Ungvár, 1906. – A reprint kiadást Dupka György készítette el (Intermix kiadó, 2000)

DAZO fond 151. opisz 2. nr 23. – Összesen 103 oldalnyi levelezés, szakértői vélemény, árajánlat, stb. található az iratanyagban.

A liturgikus kiadványról leírást, levelezést közöl: IVANCSÓ, I.: *Görög katolikus kiadványaink dokumentációja, I. Nyomatásban megjelent művek*, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék, Nyíregyháza 2006, 231–247.

42 A XX. század folyamán kiadásra került: Liturgikon (Литургионъ – 1920, 1949, 1984), az Evangelium (Евангелие) (1925), az Apostol (Апостолъ) (1902), a Böjti Triódion (1998), Irmologion (1906).

szempontból nagy jelentőséggel bírtak a zsinatok, ugyanis a görögkatolikus egyházi élet egységére, az egységes irányvonal megtalálására, a rendezettség és szervezettség biztosítására irányultak.

Az első egyházmegyei értekezlet 1897. augusztus 30-31-én⁴³ volt. Firczák a vitaanyag közreadásakor fontosnak tartotta kiemelni, hogy az egyház vezető személyiségeinek „becses és bő meghallgatása” által legyenek a „hiányok pótolva és fegyelmi elfajulások orvosolva.” Az egyházmegyei értekezlet tárgyát 12 pont képezte,⁴⁴ és a klérus anyagi kérdésein kívül az iskolaüggyel, a lelkipásztori és egyházi szervezetek kérdésével is foglalkoztak.⁴⁵ A határozatok fontosak voltak az oktatás, a társadalmi élet, a belső egyházi ügyek és az erkölcsi élet területén. A papözvegyek sorsának enyhítése is kiemelkedő szempont volt. Negatívumnak tekintették azonban, hogy nem rendezték a papi nyugdíjak ügyét.⁴⁶

A második egyházmegyei értekezlet 1903. szeptember 8-12. között zajlott és négy szakosztályban folyt a közös gondolkodás.⁴⁷ Az egyházmegyei értekezlet komoly előkészítő munkájának eredményeként egy 12 pontból álló, több tíz oldalas vitaanyag készült erre az alkalomra,⁴⁸ melynek azonban már több társadalmi vonatkozása is volt, s ezt a görögkatolikus sajtó is nagyra érté-

43 Pekár munkájában tévesen 1897. szeptember 30-át ír időpontként. (Пекар, i.m. 104)

44 Az 1897 (IX)/4706-os körlevélben 1897. augusztus 2-án jelenik meg a program és a meghirdetés.

Az értekezlet tematikája: (I.) a papözvegyek sorsának anyagi javítása, (II.) a papfittapintézet adósságának csökkentése, (III.) osztokodási szabályzat meghatározása papváltás alkalmával, (IV.) népiskolák ügye és a hitoktatás, (V.) a papi gyűlések gyakorlati eredményeinek fokozása, (VI.) segédlelkészek kérdése és jövedelmük megállapítása, (VII.) rózsafüzér és egyéb imatársulatok, (VIII.) egyházmegyei papi lelkigyakorlatok, (IX.) esperesek ténykedésének pontosítása, (X.) az „enyhév” gyakorlatának kérdése, (XI.) gondosabb és eredményesebb pasztoráció a hitélet, az erkölcsiség, a Szent Liturgia egyöntetűsítése és a szent ténykedések kötelező végzése, az egyházas szellem terjesztése tekintetében, (XII.) a nyugdíjas papok anyagi helyzetének javítása.

Pekár a Lisztok 1895-ös számára utal a programra vonatkozóan. (АСТ 20(1895) 1-2. Пекар, А.: Нариси II 104.)

45 Пекар, А.: Нариси II, 104.

46 Vö. SZABÓ, M.: *Néhány szó az egyházmegyei értekezlet határozataiboz*, in Kelet X (1897/39), 1.

47 Vö. Körlevél 1903(X)/5721. Az értekezlet tematikája: (I.) Az első csoport a nyugdíjas papok, papözvegyek helyzetének javításával, az enyhév-, a papi hagyaté-, a papi kölcsönök- a „Fundus Diocesanus” rendezésével, a convictus és a leányintézet kiépítésével foglalkozott a „nagy iskola” épületében. (II.) A második csoport az egyházmegyei népiskolai alap szervezésére, az egyházmegyei néptanulmányi alap fejlesztésére és az egyházmegyei öntűzbiztosítására fordított figyelmet a kisiskola épületében. (III.) A harmadik csoport a hitoktatás-, a népmisziók-, a stóladíjak rendezése mellett a liturgia egyöntetűségének a kérdését tárgyalta meg a múzeumban. (IV.) A negyedik csoport az esperesek működési körével, a papi fegyellemmel, a kántortanítók fegyelmével és a Szent Bazil Rend újjászervezésével foglalkozott szintén a múzeum épületében.

48 1903 (X)/5721

kelte.⁴⁹ Az egyházmegyei értekezlet után új lendületet vett a Szent Bazil Rend reformja, illetve a nyelvkérdés is, s határozat született arra is, hogy a katekizmust és a Bibliát a nép nyelvén kell tanítani.⁵⁰

Az egyházmegyei zsinatok jelentősége leginkább azért fontos, mert abban az időszakban már egyre erőteljesebb nyomás nehezedett a görögkatolikus egyházra politikai értelemben, és egyre nagyobb szerepet vállalt a papság a társadalmi életben is. Az egyházmegyei levéltár iratanyagából kitűnik, hogy a népmisziók szervezése, a vallásos élet egyesületi és társasági vonatkozásain túl Firczák püspökségének két időszakában (1898-ban és 1910-ben) is foglalkoznak a naptáregyesítés és a cirill betűs szövegek latin betűkkel való átírása kérdésével. A két probléma lényegében párhuzamosan futott. Az állami adminisztráció az északkelet-magyarországi ruszin nyelvű görögkatolikusok integrációjának keretében tekintett ezekre az ügyekre. Míg az állami apparátus a nemzetiségi kérdés egyik aspektusát látta ezzel megoldhatónak, addig Firczák inkább az ügy vallási oldalát képviselte, s politikailag feszültségforrást és szakadási lehetőséget vélt felfedezni benne.

A ruszinok ugyanis mind a liturgia nyelvét, mind pedig a liturgiához kapcsolódó egyéb hagyományokat „a hit kategóriájaként élték meg”, s a szertartás nyelvét szent nyelvnek (az oltár nyelvének) tekintették.⁵¹ Ezért a püspök igyekezett meggátolni a rendeleti szabályozást és a hívek igényének felmérése, valamint tájékoztató és időnyerési célból az egyházközségekben szavazásra bocsátotta az ügyet. Jelentős mennyiségű szavazóív található ebben a témakörben, amely tanúja, egyben kordokumentuma is az adott kérdés korabeli megítélésének.

49 A Görög Katolikus Szemle IV. évfolyam 34. száma (1903. 08. 23) hozza az üdvözetet. *Az egyházmegyei értekezlet értékelése* in Görög Katolikus Szemle IV (1903/37), 1.

50 Vö. Nauka XVII (1903), 7. – A legfontosabb határozatok listáját is tartalmazza.

51 Körlevél 1900(X)8266 – A századfordulón szinte személyeskedésbe menő, az újságokban zajló vitáról hosszabban is kifejti a gondolatait Firczák: „Az oltár nyelvét tették a vitaközös tárgyává, az oltárét, mely kizárólag Istené, mert Ő azt kizárólag a maga szolgálatára rendelte s a melyet sem nemzetiségi, sem más politikai célokra felhasználni, s azoknak alárendelni nem lehet, nem szabad!...”

Magyarországon jelenleg a görög katolikusok részére két nyelv van a római pápák által oltárnyelvül kanonizálva: az ó-szláv és a román... A magyarok görög katolikusok épen ezen jubileumi év folyamán ... tekintélyes számmal Rómába zarándokoltak és ezen alkalmat arra is felhasználták, hogy ... Emlékiratuk átnyújtásával Ő Szentségét gyermeki hódolattal arra kérik, miképp a magyar nyelvnek az istentisztelet végzésénél való használatát ... engedélyezni méltóztassék. Íme ez a helyes irány és felfogás...

Egyházmegyéim híveinek egy része magyarul, másik ruthénül, harmadik tótul beszél — de egyik sem engedi magát a másik által szeretett hazánkhoz való hűség — és ragaszkodásban felülmúlni — nem kényszerből, hanem meggyőződésből, mert ezeréves múlt tanúsága, szívük szava súgja nekik, hogy akik érzelemben mindig egyek voltak, azoknak nyelvben is meg kell érteniük egymást...”

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...”

Firczák Gyula püspöki időszakának egyik jelentős nehézsége a XX. század első évtizedében felerősödő pánszláv agitáció és provokáció, mely ugyan elsősorban politikai kérdésnek tekinthető, de kétségtelenül egyházi vetületei is vannak. A XIX. század második felében elkezdődő amerikai kivándorlás a századforduló időszakára negatív (vissza) hatásokat eredményezett.

A magyar kormányzat erőszakos magyarosítása – Firczák mérsékelt és felzárkóztató-felvilágosító véleményével szemben – azt eredményezte, hogy feszültség politikai problémává alakult a Munkácsi Egyházmegye területén, melynek gócpontja Máramaros vármegye volt, a szakirodalomban pedig a terület elnevezése alapján a máramarosi skizmaperként ismert. A probléma kiváltó oka a ruszin területek mély nyomora, szegénysége; a nyelvi és vallási hasonlóság az oroszországi területekkel (szertartás, Julián-naptár, s az ezekhez való ragaszkodás); a nép tudatlansága, befolyásolhatósága; s az a tény, hogy az unió inkább a papság ügye volt, semmint a híveké; a Galíciából beszivárgott zsidók gazdasági, kereskedelmi térnyerése, valamint a szövetkezeti élet következtében kialakult érdekellentétek stb.⁵²

A probléma hátterében az is szerepet játszott, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiából kivándoroltak legjelentősebb része a Magyar Királyság területéről származott,⁵³ s kisebb részben mentek el Galíciából. Az észak-amerikai kolóniákon pedig a hívek szerették volna megtartani vallásosságukat és egyházközségek is alakultak. A hívek lelkipásztori ellátása csak a Hitterjesztési Kongregáción (Propaganda Fidei) keresztül valósulhatott meg. A bécsi Apostoli Nunciatura azonban a birodalmi eszme érvényesítése szellemében inkább a galíciai papoknak adott engedélyt a kiutazásra és lelkipásztorkodásra a kivándoroltak között. Firczák több körlevele is mutatja, hogy ellene volt a kivándorlásnak, azonban látta a tehetetlenséget és a veszélyt is. Mivel megakadályozni nem tudta, igyekezett valamelyest közvetíteni és megoldásokat találni.

A magyar kormányzat nem igazán foglalkozott az előzményekkel, azonban hamar politikai üggyé alakult a helyzet, ugyanis az Amerikából visszatérők magukkal hozták a magyarellenes hangulatot, ráadásul a szociális nehézségeiket is igyekeztek a kormányzat ellen kihasználni. A pánszláv eszme által felkarolt és a „felszabadító cár” segítségét híresztelő külső izgatások hatására a máramarosi térségben politikai üggyé fajult a látszólag vallási vonalon zajló eseménysor.⁵⁴

52 BOTLIK, i.m. 135kk.

53 Az Amerikába kivándorolt európai népesség túlnyomórészt az Osztrák-Magyar Monarchia területéről költözött ki. Első csoportjuk az 1848-49-es szabadságharc után hagyta el hazáját, tömeges kivándorlásuk pedig az 1881–1890 közötti időszakra tehető. — vö.: TÖRÖK S.: *Hungarian Catholics and Their Churches in America. Tracing the history of the first twenty-five years*, in Magyar Egyháztörténet Vázlatok, (2002/1-4), 229–252.

54 BENDÁSZ D.: *Firczák Gyula és a skizmatikus parasztmozgalom* – jelen kötetben. GÖNCZI A.: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*, PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár-Beregszász 2008. BOTLIK, i.m. 135–162. MAYER, i.m.

A püspök a kiutazások ellenzésével párhuzamosan igyekezett eredményt elérni a szociális és nemzetiségi viszályt keltő ügyben. A szociális problémák és a földhiány megoldására a Hegyvidéki (Ruszin) akciót kultiválta; a papság és a hívek felvilágosítására a körlevelek útján törekedett;⁵⁵ a magyar kormány és az apostoli szentszék között is igyekezett közvetíteni⁵⁶ és a kérdés súlyosságáról meggyőzni az egyházi hivatalokat.⁵⁷ A liturgiafordítások ószláv szövegeinek revideálása is lényegében ennek a problémakörnek az egyik szegmensét képezte.

1912-ban a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását már nem érte meg, azonban előkészítésében tevékeny szerepet vállalt. Az egyházmegye területén élő magyar ajkú görögkatolikusok anyanyelv-használati igényét jogosnak tartotta és támogatta is a főpásztori gondoskodás szellemében. A püspöksége alatt lezajlott ilyen irányú törekvéseket elismerte, figyelemmel kísérte, és konfliktusokat is felvállalt annak sikeréért. A magyar liturgikus nyelv bevezetését a maga részéről a liturgiafordítások támogatásával és a fordítóbizottság munkájának elindításával segítette elő.⁵⁸ Az 1912 februárjában elkezdődött, az egyházme-

55 MAROSI, I.: *Firczák Gyula görög katolikus püspök társadalmi szerepvállalása körleveleinek tükrében* (Diplomadolgozat), II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék, 2009, 56–63.

Körlevél 1902(II)/2002, 1893(VIII)/1995, 1896(XV)/5409, 1897(VI)/3212, 1908(I)/284, 1897(I)/169, 1909(VIII)/6514

56 Az „amerikai akció”-nak nevezhető problémakörrel számos levéltári anyag foglalkozik. Ezekben az iratanyagokban több titkos levelezést, jelentést is találhatunk az Észak-Amerikába kiutazók helyzetére vonatkozóan: DAZO fond 151. opisz 2, nr 1336., DAZO fond 151. opisz 2, nr 1337., DAZO fond 151. opisz 3, nr 1556., DAZO fond 151. opisz 3, nr 1936., DAZO fond 151. opisz 2, nr 923.

57 A Római Apostoli Szentszék és a Magyar Kormány között is kialakul a kultúrharca a XIX. század végére. Főleg az állami anyakönyvezés és az autonómiatörekvés újabb vitája ez. A magyar kormányzat ezt nehezen kezelte és emiatt feszültség keletkezett. A levéltári anyagból kiderül, hogy a skizmamozgalom után kezdte újra rendezni a viszonyt a magyar kormányzat, mikor a társadalom rádöbben az amerikai kivándorlás káros hatásaira. Ennek a diplomáciai közeledésnek az előmozdítására a miniszterelnök maga is kérte Firczák Gyula püspök segítségét. — DAZO fond 151. opisz 2. nr 1337. Firczák és Vályi Rómában, in Budapesti Hírlap (1904/342) — Az újságból kivágott cikk a DAZO fond 151. opisz 2. Nr 1336-os iratanyagban szerepel.

SANFILIPPO, M.: *I ruteni nelle Americhe: emigrazione e viaggio* in.: <http://byzantinohungarica.hu/node/188> (k.i.: 2014. 12. 29.)

58 A magyar görögkatolikus mozgalom történetéhez és a magyar nyelv liturgikus használatának kérdéséhez lásd: VÉGHSEŐ T. – KATKÓ M. A.: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 1. kötet: 1778-1905*, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2014.; VÉGHSEŐ T.: *Kísérlet egy magyar görögkatolikus püspökség felállítására 1881-ben*, in SOMORJAI ÁDÁM – ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 2016, 315.; VÉGHSEŐ T.: *L'introduzione della lingua ungherese nella liturgia greco-cattolica nei secoli XIX–XX e le sue conseguenze*, in Janusz, Mieczkowski –

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...”

gye területi joghatóságának kijelölésére irányuló konkrét tárgyalásokban betegsége miatt már nem vett részt.⁵⁹ (Segédpüspöke, Papp Antal képviselte.) Közvetlenül az új egyházmegye felállítása (1912. június 8.) előtt hunyt el.

A papság számára a püspök halálhírét, nekrológiát és méltatását Papp Antal – mint utódlási joggal felszentelt püspök – körlevélben tette közzé, miszerint 1912. június 1-jén „...dr. Firczák Gyula munkácsi püspök... hajnal két órakor Isten szent akaratában való példás megnyugvással, majdnem két éven át viselt betegség következtében, a haldoklók szentségeinek többszöri buzgó fölvétele után, a pápa Ő Szentsége apostoli áldásával megerősítve, életének 76-ik és püspökségének 21-ik évében elhunyt...”⁶⁰ A püspök halálának hírére számos távirat és levél érkezett az egyházmegyei hivatalba, melyek személyes hangvételek és jól tükrözik Firczák munkásságát és elismertségét.⁶¹

3. Firczák Gyula munkácsi püspök szellemi öröksége

3.1. A Munkácsi Egyházmegye kihívásai a XIX-XX. század fordulóján

Az egyházmegye és vele összefüggésben a Magyar Királyság és az Északkelet-Felvidék megoldásra váró problémái a levéltári dokumentumokból rekonstruálhatóak. Az oktatás, a hegyvidéki (ruszin) akció, az amerikai kivándorlás, a szertartási könyvek magyar fordítása és a szláv revideálása, a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása, a naptáregyesítés, a pánszláv agitáció ügye tekinthető olyan széleskörű és többnyire egymással összefüggésben lévő problémának, amellyel szembe kellett néznie az egyházmegye papságának, élén a püspökkel. A kihívások pedig nem kizárólag egyházi kérdések, hanem többnyire széleskörű társadalmi problémák voltak.

Az egyházmegye belső életének irányítása az egyházmegyei értekezletek (zsinatok), a lelkipásztori rendelkezések, az építkezések és infrastrukturális fejlesztések, a könyvkiadások és a kulturális felvilágosítás által valósulhatott meg.

Przemyslaw, Nowakowski (szerk.): *Reformy liturgii a powró do źródeł*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie - Wydawnictwo, Kraków, 2014, 275.; VÉGHSEŐ T. - TERDIK Sz.: „...minden utamat már előre láttad” *Görögkatolikusok Magyarországon*, Éditions Du Signe, Strasbourg, 2012.; VÉGHSEŐ T.: *A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei*, in Athanasiana (2013) 35 109-121.; VÉGHSEŐ T.: *Nikolaus Nilles és a magyar görög katolikus liturgia ügye*, in VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Symbolae. A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2010, 91.

59 VÉGHSEŐ T.: *Firczák Gyula püspök tevékenysége a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának ügyében*, jelen kötetben. JANKA Gy.: *A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története*, Hajdúdorogi Egyházmegye, Nyíregyháza, 2013.

60 Az 1912(IV)/rendeletszám nélkül körlevél 1912. június 8-án jelent meg Papp Antal püspök aláírásával.

61 DAZO fond 151. opisz 4. nr 29. DAZO fond 151. opisz 4. nr 63., 1-45.

Firczák lényeges szempontnak tartotta továbbá a liturgia egyöntetűségének, a liturgiafordításoknak és a szertartások egységes dallamának az ügyét.

Firczáknek egyensúlyt kellett teremtenie a nemzetiségi kérdésben – hogy az egyházmegye hegyvidéki területein ne az erőszakos magyarosítás érvényesüljön –, illetve az alföldi területeken a magyar nemzettudattal egyenes arányban növekvő, a magyar liturgikus nyelvre és magyar egyházmegyére vonatkozó igényben.

3.2. *A kihívásokra adott válaszok*

3.2.1. *A papság feladata*

Az egyház működésének emberi feltételeit a papság összehangolt munkájában és egységes szellemiségében látta, akiknek szellemi és lelki felkészültségét, elkötelezettségét elengedhetetlennek tekintette a sikeres munkához. „Ti, akik a nap hevét és terhét viselitek” – szólítja meg papjait, akikre mint az egyházközségek vezetőire és a felekezeti iskolák igazgatóira, később pedig a Hegyvidéki akcióban a szövetkezeti élet fontos alappilléreire építhetett.

Firczák az egyház működésének három területét vallja: (1) „Az egyháznak ... az emberi nem tanítójának, nevelőjének kell lennie...”, (2) „Az egyháznak ... feladata, hogy az embert Istennel kiengesztelje, hogy az Isten és az ember között a jó viszonyt fenntartsa és ápolja.”, (3) „Az egyháznak ... célját, feladatát megoldhassa, az embereket — ha már egyszer elfogadták tanait és Istennel ki lettek egesztelve — az üdv útján tovább kell vezetni.”⁶²

Az egyházi feladatok ellátásában egy körkörös felépített egyházképet vallott, amelynek közepén a püspök – mint Krisztus megjelenítője – szerepel, a következő körön a káptalan, aztán a fő- és alesperek, s végül a lekipásztorkodó papság. Feladatuk pedig a templom (ti. egyházközség) és az iskola (amelyet a templom előcsarnokának tekint) megfelelő lelkiismeretes irányítása és vezetése.⁶³

3.2.2. *A szellemi felemelkedés – kiút a nyomorból*

Firczák Gyula munkácsi püspök az egyházmegye területén élő görögkatolikusok felzárkóztatását és a szociális élet megfelelő színvonalának elérését a népnevelésben és a szellemi élet fejlesztésében látta. Az egyesületi élet, a sajtó, az irodalom népszerűsítése, s az egyes jubileumokhoz kapcsolódó nagyobb szabású események szervezése jelentette számára azokat a területeket, amelyekben megfelelő lehetőségét látott a papság nivójának növelésére és a nép szellemi-lelki életszínvonalának emelésére.

62 Körlevél 1893. február 18. (sor- és rendeltszám nélkül), 4–5.

63 MAROSI I.: *Firczák Gyula (1836-1912) munkácsi püspökélete és munkásságának súlypontjai*, in Acta Beregsasiensis, 2010/2, 88.

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...”

A papság egzisztenciája és felkészültsége az ungvári unió óta (1646) óriási átalakuláson ment keresztül. Fontosnak tartotta azonban, hogy a klérus körein túlra is kiterjessze a felzárkóztatás lehetőségeit. (Erre példa a *Firczák-alap* a szegény fiúk továbbtanulásának megsegítésére⁶⁴). A sajtó, az irodalom és az egyesületi élet⁶⁵ támogatásával Firczák pozitív szemléletet mutatott a különböző ideológiák elleni harcban és az igen alacsony szellemi színvonalon élő nép felvilágosításában. Az egyházi és állami jubileumok megünneplését körlevélben rendelte el, s minden jelentősebb eseményhez lelkipásztori buzdítást írt. Az újonnan megjelenő munkákhoz ajánlásokat csatolt a körlevelekben, az egyesületeket pedig anyagilag is támogatta.

Az egész életét végigkísérő oktatói tevékenysége ölt formát a rendelkezéseiben,⁶⁶ s ezekben látja a megoldást az emberi problémák, a szociális nehézségek feloldására. Az oktatást pártoló szellemisségének, a tanítás és a szociális kérdés összefüggésének kifejezésére a Szent István Társulat 1910-es évnnyitó gyűlésén tartott beszédében ismételten kitér. Élete vége felé ars poeticát fogalmaz meg a katolikus értelmiségiek számára több évtizedes lelkipásztori, közel 20 éves püspöki, s nem mellékesen politikai tapasztalatai alapján. Kiemeli a két terület együvé tartozását. Szerinte az elesettek nem „alamizsnát, (hanem) emberi jogokat kérnek és a haladás szellemének megfelelő intézményeket sürgetnek az egyenlőség és testvériség nevében”.⁶⁷

3.2.2. *Az egyház és a magyar hazza kapcsolata a „ruszinok püspökének” gondolatvilágában*

Firczák előtt már hosszú idő óta a munkácsi főpásztorokat a „ruszinok püspökének” nevezték. A Munkácsi Egyházmegye azonban többnemzetiségű volt, s az egyházmegye hegyvidéki és alföldi területe a XX. század második felétől más-más problémával küzdött. Míg az alföldi területeken a magyar li-

64 vö.: DAZO fond 151. opisz 4. nr 16, 17-18. A „Dr. Firczák Gyula munkácsi püspök jubileumi jutalomalapítvány” alapító levele.

65 vö.: Körlevél 1899(V.)/172. Ajánlott egyházi egyesületek: oltáregylet, rózsafüzér imatársulat, mértékletességi egylet (amely az iszákosságtól való visszatartást segíti), hitelszövetkezet, olvasókör.

66 Professzorként a tanítási szünetekben az európai iskolarendszereket tanulmányozta, s rektori feladatai mellett a kántortanítók árva lányintézetének igazgatója is volt. Az 1882. egyházmegyei szinóduson a tanügyi kérdések tárgyalását vezette. 1887–91 között a Nagybereznai járás választott országgyűlési képviselőjeként és az Oktatási Bizottság elnökeként volt jelen a Magyar Országgyűlésben. Nevéhez kapcsolódik a kisedővásról, az oktatási tanács újjászervezéséről, a tanítói nyugdíjalap rendezéséről beterveztett és megszavazott törvény. (vö.: *Firczák Gyula munkácsi görög szertartású katolikus püspök*, in Vasárnapi ujság XXXIX (1892/18), 2.) Püspökként a felekezeti iskolák megfelelő színvonalának megteremtését és vezetését várta el papjaitól (akik egyben a felekezeti iskolák igazgatói is voltak).

67 *Főpásztorunknak a Szent István Társulat közgyűlését megnyitó beszéde*, in Görög Katolikus Szemle XI (1910/19) 1. – A beszédet teljes terjedelmében a Görög Katolikus Szemle közli, ami a Katolikus Szemle (1910/25) számában is megjelent.

turgikus nyelvért és a magyar egyházmegyéért való küzdelem volt a jelentősebb, addig a hegyvidéken a ruszin nemzetiségű görögkatolikusság elsősorban a szociális kérdésekkel találta magát szembe. Nem kétséges azonban, hogy az állam és a politikum részéről a nemzetiségek integrációja bizonyos esetekben erőteljesebb volt. A munkácsi püspököknek ezért folyamatos kihívást jelentett, hogyan tudják az egyházmegyén belül megteremteni az összhangot.

Firczák munkácsi püspökként arra törekedett, hogy a ruszinok részéről kialakítson egy befogadókészséget, a többségi nemzet oldaláról pedig (különösen a politikum részéről) kialakuljon a szükséges tolerancia.

Firczák elképzelésében a szellemileg, gazdaságilag és szociálisan elmaradott ruszinság integrációja a testvériségen és a szolidaritáson alapult. Egy 1903-ban lezajlott miniszterelnökkel folytatott vitában Firczák pont azt az álláspontot képviselte, hogy a klérus és a nép magyar haza iránti elkötelezettsége megkérdőjelezhetetlen, s ez biztosítja a lehetőséget az együttélésre és a fejlődésre.

A diskurzusban visszautalt Széll Kálmán előző miniszterelnökre, aki minden bizonnyal elismerte a püspök törekvéseit, ugyanis a papok hazafiságát és elkötelezettségét bizonyítottan látta, illetve a hegyvidéki hívekről azt mondja: „az államnak a hű ruténság érdekében kifejtett akciója (ti. hegyvidéki (ruszin) akció) az egész Európa és a nemzetiségeink előtt fényesen beigazolja azt, hogy amely nép nem valósíthatatlan fantomnak kalandos hajhászásában pazarolja legjobb erőit, hanem nehéz sorsában is becsületes lélekkel nyújtja felénk kezét... szellemileg anyagilag gyarapodhat és a magyarságnál hamisítatlan testvéri érzelmekre, ha kell anyagi támogatásra talál.” Majd folytatja: „Híveim, papjaim és tanítóim ismerik és követik intencióimat, mely nem más, mint az, hogy a hegyvidéki ruthén, ... mely előtt épp oly kedves e hazának röge, mint magyarajkú testvére előtt, a magyar nyelvet honpolgári kötelességből és saját javát tekintve minél alaposabban megtanulhassa, hogy nyelvben is megérthesse testvérét a magyart, kivel érzelemben mindig egy volt és egy akar maradni.”⁶⁸

A főpásztor magyarságtudatához nem fér kétség. Az újságcikkek, a helyi és az országos sajtó, az üdvözlőlapok és levelek mind arról tanúskodnak, hogy a magyar haza iránti hazafias elkötelezettsége példaértékű. Munkája arra irányult, hogy az állam számára megfelelő magyarságtudattal és az egyház, a hit számára szükséges elkötelezettséggel bíró emberek kerüljenek ki a vezetése alá tartozó alapiskolák, tanítóképzők, kollégiumok és papnevelő intézetek falai közül. Az arisztokrácia és értelmiség nélküli ruszinság szempontjából ez a fejlődés elengedhetetlen volt.⁶⁹

A beiktatásáról adott híradásban nem véletlenül lelkendezik a cikkíró, amikor kifejti: „Firczák Gyula püspök úr a mi emberünk volt eddig is... aki

68 DAZO fond 151. opisz 2. nr 918.

69 BONKÁLÓ, S.: *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*, in Felvidéki Tudományos Társaság, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1935, 5-61.

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...”

... egy nem is működése körébe tartozó, de mégis egy erkölcsileg hasznos, nagy és szép hivatást is teljesített, minthogy gondozása alá vette a nemzetiségi kérdés parlagon heverő mezejét, mely addig csak a testvéri viszály töviseit, de ezeket aztán bőven termette...”⁷⁰ Parlamenti megnyilvánulásában, körleveleiben és minden tettében igyekezett ezen a téren mértéket tartani, hogy a sokat szenvedett és emiatt különösen befolyásolható ruszinság minél kevésbé legyen kitéve a külső (pánszláv agitáció) és belső (erőszakos magyarosítás) nyomásnak. Társadalmi szerepvállásának két sarkalatos pontja volt: elkötelezettnek lenni a magyar hazához és az egyházhoz, illetve erősíteni azokat a feltételeket, amelyek ezek fejlődését megteremtik.

4. Kitüntetései

Papp Antal, utódlási joggal felszentelt munkácsi püspök 1912. június 8-án írt körlevelében jelentette be a papságnak Firczák Gyula munkácsi püspök június 1-én bekövetkezett elhunytát. Nekrológiájában hosszan közölte a címeket és kitüntetések, amelyeket elődje több mint 50 éves áldozópapi szolgálata idején kapott.

A Munkácsi Egyházmegyére, a magyarországi görögkatolikusokra és az északkeleti felvidék társadalmára nagy hatással lévő püspököt az egyházi és világi hatóságok számos elismerésben részesítettek. A kitüntetések érdemrendjeinek (amennyiben azok is jártak a kitüntetéshez) a sorsáról nem tudunk, az adományozó okleveleket, a hozzá kapcsolódó levelezéseket és a nagy mennyiségű gratuláció-gyűjteményt azonban a levéltári anyag megőrizte, így tanúja a püspök társadalmi és egyházi elismertségének.

Az alábbiakban közölt, a püspöki utód által összefoglalt szöveg jól érzékelteti a Firczák Gyula felé kifejezett tiszteletet. Zárójelben az adományozás éve, a lábjegyzetekben pedig a pontos levéltári jegyzékek találhatóak:

- „Dr. Firczák Gyula munkácsi püspök, pápai trónálló, Ő Szentsége házi főpapja, római gróf (1902),⁷¹

70 *Firczák Gyula munkácsi püspök beiktatásához*, in Ungvári Közlöny XIV (1892/18), 1-2.

71 Vö.: DAZO fond 151. opisz 2. Nr 411, 67. — Püspöki beiktatásának 10. Évfordulóján, 1902. május 20-án, XIII. Leó pápa által „pápai trónállóvá, római gróffá és házi főpappá” lett kitüntetve. A iratanyag egy 70 darabból álló üdvözlő-gyűjteményt tartalmaz, melynek 67. oldala a Káptalan által előkészített körlevélszöveg, amiben bejelentik a kitüntetést. Az igazolja, hogy XIII. Leó pápaságának 25. évfordulója alkalmából „halászyúrúje alatt kelt (adományozó) brevije”-vel adományozta Firczákknak a kitüntetést. A kinevezés pápai okirata eddig nem került elő. A püspöki beiktatás évfordulójára érkezett gratulációk azonban több alkalommal is említést tesznek a kitüntetésről.

A Pápai trónálló (ol. assistenti al soglio) a kiváltságos laikus személyiségek pápai kitüntetése. - A pápa a Trónállók Kollégiumán kívül megtiszteltetésük jeleként laikusokat is trónja mellé hívott. A 15. sz. előtt ilyen kiváltsága volt Róma prefektusának,

- valóságos belső titkos tanácsos (1903),⁷²
- az I. oszt.(ályú) vaskorona rend lovagja (1911),⁷³
- a Lipót rend középkeresztese (1897),⁷⁴

szenátorának, zászlóvivőjének és a királyi követeknek... Az asszisztáló herceg a diakónus bíboros mellett végezte szolgálatát, pápai szentmisében a kézmosásnál ő segédkezett. Ma a pápai trónálló az államfők hivatalos látogatásakor szolgál a pápának. (http://lexikon.katolikus.hu/P/papai_tronallo.html, kutatás ideje: 2010. március 7.)

- 72 Vö.: DAZO fond 151. opisz 2. nr 1006. A kinevezési okmány. 1903. február 15-én a király a püspököt érdemeire való tekintettel valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki. Ez a cím ugyan a püspök életének és tevékenységének idején már inkább csak jelképes, a görögkatolikus főpap elismertségének azonban mégis a kifejezőjévé vált: „Annak a hazaszeretnek, a mely ott van minden intézeted, minden iskolád levegőjében s a melynek törekvése Isten dicsőségén kívül csak egy: nagynak, boldognak látni édes hazánkat.” (Görög Katolikus Szemle VII (1903/4), 1.). A kitüntetés társadalmi értékét jelzi, hogy annak hírüladása után közel 150 személy vagy közösség írt köszöntő levelet, illetve táviratot. (DAZO fond 151. opisz 2. nr 1006 és DAZO fond 151. opisz 2. nr 982.) Titkos tanácsos a 16-17. században a király bizalmas embere, a titkos tanács tagja volt. A 16. században 4-6 fő, a 17. században azonban egyre többen, I. Lipót halálakor (1705) már 150-en voltak, s ilyen nagy számban már nem vehettek részt az üléseken. Ezért a titkos tanácsosi, ill. a II. Ferdinándtól (1619-37) egyre gyakrabban használt valóságos titkos tanácsosi rang, amellyel az excellenciás megszólítás is járt, pusztá címmé vált. (<http://lexikon.katolikus.hu/T/titkostanacsos.html>, kutatás ideje: 2010. március 7.)
- 73 Vö.: DAZO fond 151, opisz 3, nr 1992, 1-6. Az első osztályú vaskoronarenddel való kinevezését a vallás és közoktatásügyi miniszter 1911. szeptember 29-én közölte, melynek híre folyó hó 25-én érkezett Bécsből. A kitüntetést aranymiséjére kapta érdemei elismeréséül, melyet 1911. október 3-án vett át Budapesten. A vaskoronarend osztrák császári érdemrend volt, melyet I. Ferenc osztrák császár 1816 február 12-én három osztályban alapított. Az I. osztály tulajdonosai valóságos belső titkos tanácsosi rangban álltak, a II. osztállyal a bárói rangot, a III. osztállyal a nemességet nyerték. A rendnek külön öltözete volt, melyet azonban Firczák idejében már nem használtak. Jelvénye színes drágakövekkel ékített arany vaskorona, rajta a koronás kétfejű birodalmi sas, jogar, kard, és országalma. Mellén aranszegélyű sötétkék pajzs, rajta pedig arany F(ranz) betű. Szalagja aransárga, sötétkék szélcsíkkal. Csillagja, melyet az I. osztály visel, ezüst, gyémántozott, rajta kerek pajzson a vaskorona, körülötte sötétkék karikagyűrűben „Avita et aucta” arany felirat. Az I. osztály ünnepélyes alkalommal a rendjelvényt nyakláncra viselte, mely aranyból volt, 12 arany tölgykoszorú és ugyanannyi F(ranciscus) P(rímus) monogrammból állt, melyeket a vaskorona köt össze. (<http://www.kislexikon.hu/vaskoronarend.html>, kutatási ideje: 2010. április 14.)
- 74 1897-ben a püspököt a Lipót-rend középkeresztjével tüntették ki. (vö.: Kelet X (1897/18), 1.) A rendet 1808-ban I. Ferenc király alapította és minden polgári vagy katona személy elnyerhette, aki olyan érdemeket szerzett, mely az állam és az uralkodóház javát előmozdította a tudomány, a közhasznú munka és a gazdaság terén. Ezen kívül fontos volt a feddhetetlen magaviselet is az elnyerésénél. Ezt a kitüntetést előzetesen a millennium környékén tervezték Firczákknak adni, azonban elhalasztották. A képviselőválasztáson ugyanis a néppárti képviselőivel szimpatizált, akik ellenzékiek voltak. A Katolikus Néppárt célkitűzése volt a szociális nyomor enyhítése, s a párt nagy népszerűségnek örvendett a nagy nyomorban élő ruszinok körében. (Vö. БОПІК, i.m. 119.) Tudjuk, hogy Firczák végül meggyőzte a kormányt egy akcióterv kidolgozásáról, amit a Hegyvidéki

„...az ősi Munkácsi Egyházmegye egyházfejedelme...”

- a budapesti m.(agyar) kir.(ályi) tudományegyetem tiszteletbeli hittudora (1905),⁷⁵
- Szent Péter és Pál apostolokról nevezett tapolczai apát(1891),⁷⁶

A felsorolásából kimaradt ugyan a becsületvölgyi apáti cím, de több helyen is jelzik, hogy 1879-től ezt a címet is viselte. Papp Antal azt is leírja, hogy az egyházmegye „elvesztette szerető ... atyját, eddigi fővezérét, aki ... tehetségét, mindvégig Isten dicsőségére, ... és forrón szeretett egyházmegyéje felvirágoztatására használta föl.”⁷⁷

5. Összegzés

Firczák Gyula életét és püspöki működését két gondolat köré lehet csoportosítani: várakozás és megvalósulás.

A Munkácsi Egyházmegye és az egész térség óriási várakozással nézett Firczák Gyula püspöki kinevezére. Az egyházmegyének a konkrét egyházi feladatokon túlmutató kihívásoknak is eleget kellett tennie. Ezért az egyházmegyének az Egyesült Államokban szolgálatot teljesítő papjai által a beiktatásra ajándékozottal sikerült kifejezni a püspök lelkületét: „Istenért, Hazáért, Királyért.” A bot ajándékozó levele egyenlőre nem került elő (lehetséges, hogy nem is volt), viszont a püspök a beiktatás utáni köszönetnyilvánítások során kifejezett szándék széleskörű szemléletet sugall: „*ügyöket szívén hordozza*”.⁷⁸ (Ez

(Ruszin) akció néven ismer a szakirodalom. Később pedig a kitüntetést is megkapta.

75 Vö.: DAZO fond 151. opisz 2. nr 1336, 137. Firczák Gyula munkácsi püspököt a Magyar Királyi Tudományegyetemen a szeplőtelen fogantatás dogmája kihirdetésének 50. évfordulóján (1905) díszdoktorrá avatták. (Magyar országgyűlési almanach, A Magyar Tudósító Almanachja az 1906-1911. évi országgyűlésről, http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al906_11/21.htm (kutatási ideje: 2009. május 19.) A kitüntetés hírüladása idején a püspök Rómában tartózkodott, ott kapta meg az értesítő táviratot (Kézbesítési címként a „Capitol Hotel” szerepel.).

76 A „tapolczai apát” címet a munkácsi püspökök 1777-től viselik. 1800-ig Bacssinszky András a tapolczai apát. 1800-1817 között betöltetlen. 1817-1831 Pócsi Elek, 1837-1864 Popovics Bazil, 1866-1874 Pankovics István, 1874-1891 Pásztélyi Kovács János, 1891. május 25-től pedig Firczák Gyula birtokolja a címet. Az apátság birtokai: (a.) Görömböly falu a hozzá tartozó erdőekkel, szántóföldekkel és rétekkkel, b.) Tisza-Valk borsodmegyei község, (c.) Jenke puszta, (d.) Mindszent községben pincék, korcsmák és egy bérpalota, (e.) a miskolci „kúriában” létező mészárszékek, a miskolci határban egy szőlő és egy apró szántóföld, (f.) Csabán egy malom, Nótáji-puszta Sajó-Lád határában, (g.) Tapolca puszta és a tapolcai fürdőcske. vö. Görög Katolikus Szemle IV(1903/21), 2-3.)

77 Körlevél 1912(IV)..

78 DAZO fond 151. opisz 11, nr 2182, 35. *„A munkácsi egyházmegye Amerikában időző áldozarai által, püspöki székelem elfoglalása alkalmából részemre felajánlott díszpásztorbotot, valamint ugyanezek üdvözlő felirátát atyai jó indulattal fogadtam. Midőn úgy az említett díszes emléktárgyért, valamint üdvkívánásaiért ... köszönetet mondok, egyúttal biztosítom mindannyiukat, hogy ügyöket szívemen hordozom. Isten segítségével mindent el fogok követni, a mit Amerikában időző papságom, s*

a pásztorbot egyébként túlélte a kommunizmus üldözöttségét és jelenleg is használja a munkácsi ordinárius.) Az erőteljesen politikai színezetű főfelirat kifejező, váraozással teli és a püspök életének az alapgondolatait fogalmazza meg.

Igy amikor Papp Antal megírja nekrológját azt érezhetjük, hogy ideális életpályát futott be a püspök, mert a váraozásokat képes volt hívei, ismerői és tisztelői szemében is bizonyítani. „Az isteni Gondviseléstől nyert kitűnő tehetségeit, az egek Urától kapott sok kegyelmet mindvégig Isten dicsőségére, hazája javára és forrón szeretett egyházmegyéje felvirágoztatására használta föl.”

Személyében a Munkácsi Egyházmegye egyik legjelentősebb püspökét tiszteljük, akinek a kinevezésekor megfogalmazott örömteli váraozás olyan megvalósulásban részesült, hogy egy évszázad múlva is csak a dicséret szavával tud róla beszélni mindaz, aki életét egészben, vagy tevékenységét részleteiben vizsgálja.

híveim erkölcsi, s anyagi érdekében tenni módomban leend... Ungvár, 1892. Julius 7-én,... Gyula püspök